

Nollan orjat

Nollatuntisopimus pakottaa työntekijän odottamaan työvuorokutsua jatkuvassa epävarmuudessa. Jos tulet raskaaksi tai kyseenalaistat vallitsevat käytännöt, tunnit nollaantuvat.

Teksti **Hertta-Mari Kaukonen** Kuvat **Pekka Nieminen/Otavamedia** ja **Jarno Kuusinen/LK**

Syksy 2009. 26-vuotias piirivarti ja **Juhapekka Lindfors** odottaa puhelua. Se saattaa tulla tänään tai huomenna. Voi olla, ettei puhelua tule koko viikolla – sitä ei koskaan tiedä varmasti.

Tänä iltapäivänä puhelin kuitenkin soi.

Turvayritys G4S:n esimies tarjoaa yövuorua, joka alkaisi parin tunnin kuluttua.

Ottaisiko Lindfors sen vastaan? Totta kai ottaa.

Vuorosta kieltäytyminen voisi vähentää tulevia työtunteja ja siihen Lindforsilla ei ole ollut varaa. Hän ei myöskään halunnut palata Kelaan ilmoittautumaan työttömäksi.

Yövuorosta kieltäytyminen ei tule mieleen, vaikka Lindfors on herännyt aikaisin aamulla laskeskeltuaan esimiehen tarjoavan todennäköisimmin päivävuorua alkuviikon tapaan. Nyt Lindforsin on pysyteltävä hereillä koko yö, vaikka hän ei ole ehtinyt kääntää vuorokausirytmäänsä ja nukua varastoon.

”Olin tosi väsynyt. Menin samoilla silmillä seuraavan yön”, Lindfors kertoo.

Tällaista on hänen arkensa. Lindforsin työsopimuksessa työajaksi on kirjattu 0–37,5 tuntia viikossa. Kun todellisesta työmäärästä tai työajoista ei ole takeita, elämää ei voi suunnitella edes vuorokautta eteenpäin.

Tämä epävarmuus on todellisuutta alati kasvavalle ”nollasopimuslaisten” joukolle.

Nollan sopimus

Työajan avoimeksi jättävät nollasopimukset rantautuivat Suomeen 1990-luvun lamavuosina. Niitä markkinoitiin väliaikaisena ratkaisuna kurjistuvien työmarkkinoiden elvyttämiseen, ja kriisitunnelmissa työturvasta oltiin valmiita joustamaan.

Suhdanteiden kohentuessa väliaikaratkaisusta ei kuitenkaan luovuttu. Työnantajia joustavuudellaan miellyt-

Nollasopimuksilla työskentelevät Juhapekka Lindfors ja Krista Fagerlund ovat lykänneet lasten hankkimista työhön liittyvän epävarmuuden takia.

45%

Turva-alan yritys Securitaksessa 45 prosenttia työsuhteista alkaa nollasopimuksena.

tävä nollasopimus jäi pysyväksi vaihtoehdoksi ja niitä tehdään varsinkin palvelualoilla, teollisuudessa ja elintarvikealalla.

Ilman määrättyä työaikaa työskenteleville on kehitetty jo useita nimikkeitä: nollatuntilaisten lisäksi puhutaan tarvittaessa töihin tulevista, erikseen kutsuttavista, reserviläisistä, ja ekstraajista.

Yhteistä heille kaikille on, ettei kenenkään työsopimuksessa ole määriteltä minimitäytymäaikaa.

Monet nollatuntilaiset ovat opiskelijoita, eläkeläisiä tai muita lisäansioiden kerääjiä, jotka tuuraavat vakituisia työntekijöitä esimerkiksi sairaustapauksissa. Joillekin joustava työsopimus sopii, mutta ei kaikille.

”Jotkut opiskelijat puolustavat nollatyösopimusta, mutta isoa joukkoa koskevia työsopimuksia ei voi tehdä pelkästään opiskelijoiden ehdoilla”, Reilut työehdot kaikille -kansalaisliikkeen aktiivi **Ilpo Haaja** linjaa.

Kansalaisliike vaatii nollatuntisopi-

musten kieltämistä lailla. Ammattiyhdistysliikkeelle ja poliitikoille nollasopimukset ovat – ainakin toistaiseksi – olleet toissijainen aihe. Moni tuntuu mieltävän ne välivaiheeksi, josta siirrytään vakituiseen työsuhteeseen.

Kolmannes suomalaisesta työvoimasta kuitenkin työskentelee muussa kuin täysipäiväisessä ja jatkuvassa palkkatyösuhteessa: määräaikaisina, osa-aikaisina, itsensätyöllistäjinä.

Pätkätyöväestä hankalimmassa tilanteessa ovat nollasopimuslaiset, joiden määrästä ei ole edes tarkkaa arviota. Nyt Tilastokeskus on sellaisen laskenut ja se julkistetaan 5. maaliskuuta. Palvelualojen ammattiliiton (PAM) mukaan nollasopimuslaisia on Suomessa 30 000 – 40 000.

Nollasopimuksista tulee pysyvä järjestely myös monelle opintonsa päättäneelle ammattilaiselle.

Stressi vie terveyden

Juhapekka Lindfors päätti tehdä uran vartijana ja kouluttautui ammattiin.

Kun Selinille huomauttaa ristiriidasta, hän lupaa selvittää lukuja tarkemmin ja palata asiaan. Yhteydenottoa ei koskaan kuulu.

Kun hän valmistuttuaan alkoi etsiä koulutustaan vastaavia töitä, tarjolla oli vain nollasopimushommia.

Se on arkea vartijoille. Noin 9 200 ihmistä työllistävän turvallisuusalan työehtosopimuksessa ei ole kielletty nollasopimuksia ja niitä tarjotaan varsinkin uusille tulokkaille.

Esimerkiksi suuressa Securitas-turvayrityksessä 45 prosenttia uusista työntekijöistä tulee taloon nollasopimuksella.

Nollasopimuslaisena Lindforsin työvuorojen väliin jäi lyhimmillään vain kahdeksan tunnin tauko. Siitä ehti nukkua korkeintaan kuutisen tuntia.

Välillä työvuoroja oli yllin kyllin, mutta se ei poistanut elämän ennakkoimattomuutta. Lindfors saattoi tehdä puoli vuotta täyttä työviikkoa näkemättä koskaan vuorolistaa etukäteen.

”Se oli helvetillistä varsinkin silloin kun tein pääasiassa yötyötä. Soitto töihin saattoi tulla minä viikonpäivinä tai mihin vuorokaudenaikaan tahansa. Pahimmillaan töihin piti lähteä heti kun soitto tuli. Olin ihan työn orja”, hän sanoo.

Työn orjalla ei ole varsinaista vapaa-aikaa. Vuorojen välillä aika kuluu hermostuttavaan odotteluun. Kun koko ajan pitää olla valmiina lähtöön, ei uskalla järjestää menoja.

Lindfors näki harvoin läheisimpiäkään ihmisiä. Harrastuksia hänellä ei ollut lainkaan.

Ajan myötä epävarman työn aiheuttama stressi alkoi vaikuttaa terveyteen: Lindfors oli väsynyt ja hänen verenpaineensa kohosi.

Nollasopimus

- Nollasopimuksella tarkoitetaan työ sopimusta, jossa ei ole määritelty minimityöaikaa.
- Sopimusmuotoja on hyvin erilaisia. Osassa jokainen työvuoro on oma määräaikainen sopimuksensa.
- Tarvittaessa töihin tulevat kutsutaan töihin joka kerta erikseen. Heillä ei ole työvuorolistaa eikä ennalta määrättyjä työtunteja.

Lähde: EK

Liitot tietämättömiä

Ammattiliitoilla on huomattavasti valtaa Suomessa, jossa työelämää koskevia uudistuksia on tapana valmistella ay-liikkeen, työnantajien edustajien ja poliitikkojen kolmikantayhteistyönä.

Ammattiliitot ovat moneen kertaan kertoneen vastustavansa nollasopimuksia. Vaikka liitoilla on ollut yli 20 vuotta aikaa tehdä töitä sopimusten kitkemiseksi, saavutukset ovat ole-mattomat.

Ay-liike syyttää tästä työnantajajärjestöjen jarruttelua kolmikantaneuvotteluissa, mutta se ei taida olla koko totuus. Seura selvitti nollasopimusten yleisyyttä ammattiliitoista, joiden alalla nollasopimusten tiedetään olevan yleisiä.

Palvelualan ammattiliiton puheenjohtaja **Ann Selin** väittää, että ongelma on lähes kokonaan selätetty hänen liitossaan.

”Nollasopimukset on aika hyvin torpattu valtaosassa isojen alojemme työehtosopimuksista. Työntekijä voi hakea vahingonkorvauksia, jos näitä käytetään.”

Vastaus on erikoinen. PAM:n omien selvitysten mukaan sen jäsenistöstä 4 prosenttia työskentelee nollasopimuksella. Esimerkiksi nollasopimuksia solkenaan tehtaileva turvallisuusala on PAM:n sopimusala.

Kun Selinille huomauttaa ristiriidasta, hän lupaa selvittää lukuja tarkemmin ja palata asiaan. Yhteydenottoa ei koskaan kuulu.

Voimaton työehtosopimus

PAM:iin kuuluvien kauppa-, ravintola- ja siivousalan työehtosopimuksissa on nollatyösopimuksen kieltävä pykälä, mutta käytännössä se ei estä sopimuksien solmimista.

Esimerkiksi kaupan alan työehtosopimus velvoittaa kirjaamaan ylös keskimääräisen viikkotyöajan, eikä se saa olla nolla. Työehtosopimus ei kuitenkaan kiellä tarvittaessa töihin tulevien palkkaamista.

Näiden kahden sopimustyyppin la-

kitekninen ero on hiuksenhieno: tarvittaessa töihin tuleva voi kieltäytyä tarjotusta työvuorosta, nollasopimustilaisen vuoro voidaan merkitä suoraan työaikalistaan.

Käytännössä kummankin sopimuksen allekirjoittajat ovat samassa epävarmassa tilanteessa: jos kieltäytyy vuorosta, ei voi olla varma tarjotaanko niitä lisää.

”On ehkä hurskastelua väittää, ettei esimerkiksi kaupan alalla ole nollasopimuksia, sillä ei tarvittaessa töihin kutsuttukaan saa juuri sen parempaa työsuhteturvaa”, kaupan alan neuvottelupäällikkö **Juha Ojala** sanoo.

Teollisuusalojen ammattiliitos nollasopimuksista ei löydä tietoa senkään vertaa kuin PAM:ssa. Silti nollasopimuksia käytetään jonkin verran sen sopimusaloilla, esimerkiksi rakennus- ja metalliteollisuudessa, elektroniikassa, autoalalla sekä kemian toimialoilla.

Liittojen tietämättömyys nollasopimusten yleisyydestä ja niiden kansantaloudellisista vaikutuksista ei ole vähäpätöinen asia. Esimerkiksi Britannia nollasopimuksia on vastustettu lyömällä pöytään lukuja.

Ne kertovat, etteivät maan 622 000 nollatyöläistä pysty elämään palkallaan, vaan he käyttävät vuodessa sosiaalitutkia 4,7 miljoonalla eurolla.

Työnantaja säästäessä epävarmalla työ sopimuksella osa palkasta siirtyy veronmaksajien maksettavaksi.

Siperia opetti

Työntantajalle nollasopimuslainen on monella tavalla ihanteellinen alainen. Töiden loppumisen pelossa hän tarttuu vuoroon kuin vuoroon. Huoli töiden menettämisestä tekee työoloista valittamisesta vaikeaa.

Nollasopimuslaisen on lähes mahdollon lähteä huonostakaan työpaikasta: irtisanoutuminen johtaa kolmen kuukauden työttömyyspäivärahojen menettämiseen.

Epävarmuus jätti jälkensä myös Juha Ojala Lindforsin.

”He vähensivät töitani, koska eivät tienneet, milloin tulen taas kipeäksi. Se tuntuu pahalta.”

Hän kieltäytyi vuoroista vain ollessaan toisella paikkakunnalla. Hän ei ilmoittautunut kertakaan sairaaksi, vaan poti flunssansa vapaapäivinä.

Vuonna 2010 ahkeruus palkittiin. Lindfors sai luottamusmiehen avustuksella päivitettyä työsopimukseensa kiinteät työtunnit. Nyt hän sai tietää työvuoronsa etukäteen.

Vuonna 2011 Lindfors työsuhde vakinaistettiin, mikä takasi täydet työtunnit. Kun taloustilanne parani, hän pystyi ostamaan asunnon, tilavan kaksion Tampereelta.

Mahdollisuus oikeaan vapaa-aika-risti sosiaalista elämää: Lindfors alkoi seurustella myös vartijana työskentelevän **Krista Fagerlundin** kanssa.

Pian Lindfors kohosi vuoro-esimieheksi ja hän pääsi päivätyöhön. Hänestä tuli myös varaluottamusmies.

Verenpaine palasi normaaliksi, koska stressi vähentyi.

Elämä ei kuitenkaan hymyillyt kauan. Ponnekkaasti työoikeuksista puhunut Lindfors irtisanottiin yt-neuvotteluissa ja hänen tilalleen palkattiin uusi vuoro-esimies. Liitto ei tarjonut muuta apua kuin mahdollisuuden viedä irtisanominen oikeuteen.

Samalla Lindfors palasi pohjalle: nollatyöläiseksi. Sellainen nyt 31-vuotias vartija on tälläkin hetkellä.

Elämää odotustilassa

Irtisanomisen jälkeen Lindforsille on tarjottu töitä vain kiirepiikkeinä, kuten juhlapyhien aikaan.

Avovaimo Krista Fagerlundin työtilanne on yhtä huono.

Hänkin on nollasopimuslainen vartija, joka ei saa työvuoroja juuri koskaan. Ei, vaikka Fagerlundilla on peräti kaksi nollasopimusta eli hän on periaatteessa töissä kahdessa eri turva-alan yrityksessä. Fagerlundin mukaan työt loppuivat lähes kokonaan, kun hän vaati lainmukaisia etuja, kuten maksamattomia yötyölisä.

Työantajiaan Fagerlund, 28, ei halua nimetä.

Silloinkaan kun työtä on, sillä tulee huonosti toimeen.

”Ei nollasopimuksella pysty elättämään itseään tai perhettään”, Fagerlund sanoo.

Lindfors ja Fagerlund lykkäävät naimisiinmenoa ja lastenhankintaa työtilanteen takia. Jos töitä ei pian löydy tarpeeksi, asunto on pakko panna myyntiin.

Pariskunnalle jää kuukausittain kiinteiden kulujen jälkeen vain 70 euroa. Sillä ei juuri harrasteta, joten työttömien päivät ovat kotona kahdestaan istuessa pitkiä.

”Kun ei ole töitä, tunnen itseni hyödyttömäksi”, Fagerlund sanoo.

Stressaava tilanne jättää jälkensä. Aktiivisuusranneke on mitannut Fagerlundin unien pituudeksi välillä vain 3–4 tuntia yössä.

Vartijapariskunnan elämä on odotustilassa hamaan tulevaisuuteen.

Nollasopimusten 10 kärjessä

10 merkittävintä nollasopimusta käyttävää työnantajaa Suomessa.

- Turvallisuusalan yritys Securitas
- Turvallisuusalan yritys G4S
- K-ruokakaupat
- S-ruokakaupat
- Ravintola-alan yritys Restamax/tytär-yhtiö Smile-henkilöstöpalvelut
- Henkilöstövuokrausyritys Staff Point
- Henkilöstövuokrausyritys Opteam
- Henkilöstövuokrausyritys VMP
- Turvallisuusalan yritys Turvatiimi
- Siivous- ja turvallisuusyritys SOL-palvelut

Lähde: PAM, SEL

Siriporn Payakaphan-Niemellä riitti töitä kunnes hän jäi sairauslomalle raskaus-pahoinvoinnin takia.

Raskaaksi – ja työttömäksi

Vielä jokin aika sitten thaimaalainen **Siriporn Payakaphan-Niemi**, 25, riensi töihin joka ikinen arkipäivä. Vantaalainen nollatyöläinen pakkasi pienessä elintarviketehtaassa hapankaalia ja kurkkusalaattia. Työkaveritkin työskentelivät kutsuttaessa töihin tulevina keikkatyöläisinä.

Payakaphan-Niemelle oli koko ajan tarjolla täysiä työvuoroja. Se tieto riitti hänelle.

Luottamusmies oli Payakaphan-Niemelle vieras sana kaikilla kielillä – kotimaassa Thaimaassa ammatti-liitoilla ei ole juurikaan sijaa. Ei hän osannut sellaista kaivatakaan, ei ainakaan ennen kuin tuli raskaaksi.

Payakaphan-Niemi jäi voimakkaan raskauspahoinvoinnin takia pitkälle sairauslomalle. Sen jälkeen töitä ei enää ollutkaan tarjolla kuin 1–2 päivänä viikossa.

Sairausloman aikana Payakaphan-Niemen tilalle oli otettu toinen työntekijä, joka teki muiden työkavereiden tapaan täyttä viikkoa.

”He vähensivät töitani, koska eivät tienneet, milloin tulen taas kipeäksi.

Se tuntuu pahalta”, Payakaphan-Niemi sanoo tammikuussa 2015.

Vuorojen vähenemisen syyksi hän epäilee raskauttaan ja ulkomaalaisuuttaan. Maaliskuussa Payakaphan-Niemi jää äitiyslomalle, mutta joutuu tyytymään Kelan minimiäitiyspäivärahaan.

Jos hän olisi ennen äitiyslomaa saanut puoli vuotta työtuloja, hän olisi ollut oikeutettu ansiosidonnaiseen päivärahaan.

”Olisin kyllä halunnut olla töissä, mutta kun ei ollut vuoroja.”

Työsyrrjintää?

Payakaphan-Niemen tapaus kertoo yhden monista tavoista, joilla nollasopimuslaiset jäävät paitsi suomalaisille työntekijöille itsestään selvistä oikeuksista.

Kun ahkerakin nollasopimuslainen aiheuttaa työnantajalle pienintäkään harmia, hänestä voi hankkiutua eroon ilman perustetta saati irtisanomisai-kaa.

Payakaphan-Niemen tapaus vai- kuttaa täyttävän laissa kielletyn työ- syrrjinnän tunnusmerkit. Tasa-arvoval- tuutettu **Pirkko Mäkinen** kuuntelee kertomusta tottuneesti.

”Puolet yhteydenotoista koskee epävarmaa työtilannetta tai nollaso- pimusta yhdistettynä raskauteen ja perhevapaisiin”, hän kertoo.

Tasa-arvovaltuutetun mukaan nolla- tuntuilaisen tunteja vähennetään usein jo siinä vaiheessa kun raskaus alkaa näkyä. Perheelliset nollasopimus- laiset ovat kaikkein hankalimmassa asemassa, koska lasten hoitoa on vai- kea järjestää äkkinäisten työvuorojen tarpeisiin.

Paluu pestuumarkkinoille

Aikanaan tehdastyötä jonotettiin toreilla aamuisin ja maaseudun pal- velusväki aneli töitä pestuumarkki- noilla. Nykyisin nollasopimuslainen odottaa omalla sohvalleen puhelin kädessä, milloin kutsu käy.

Vahvan ay-liikkeen Suomea pide- tään vahvojen työoikeuksien maana, mutta nollasopimuslaiselle siitä ei ole juurikaan iloa.

Nollasopimuksia ei saisi käyttää,

4,7 milj.

Britannian 622 000 nollasopimuslaista käyttävät vuodessa sosiaalitukia 4,7 miljoonalla eurolla.

miten sattuu. Jatkuvasti nollasopi- muksella työskentelevän työsopimus on muutettava osa-aikaiseksi työsopi- mukseksi, jossa on minimityöaika. Jos työn tarve on vakituinen, sopimuskin on vakinaistettava.

Käytännössä kaikkea tätä on kuiten- kin helppo kiertää.

”Ongelma on, että laki ei tunne nol- lalyösopimuksia”, SAK:n puheenjoh- taja **Lauri Lyly** puolustautuu.

Nollasopimuksia koskevia työrii- toja on puitu oikeudessa asti, jolloin työnantaja on usein pystynyt peruste- lemaan nollasopimusten käytön sillä, että työn tarve on epäsäännöllinen.

Toimihenkilökeskusjärjestö STTK:n johtajan **Katariina Murron** käsityk- sen mukaan nollasopimuksista ei päästä eroon ilman lainmuutosta.

”0–40 tunnin haarukka on liian le- veä. Työnantajan pitäisi tietää tarkem- min työn tarpeensa jo työsopimusta solmittaessa”, Murto sanoo.

Hartaista puheista huolimatta nol- lasopimuslaiset on toistaiseksi jätetty oman onnensa nojaan, ay-liikkeen ja palkansaajan edunvalvojiksi ilmoit- tautuneiden poliitikkojen keskittyessä puolustamaan vakituisten työsuhtei- den turvasta nauttivien etuja.

Samalla Suomeen on hiljalleen kasvanut edunvalvonnan ulottumat- tomissa oleva uusi piikojen ja renkien luokka.

”Tässä on täysin työnantajan ta- lutushihnassa”, nollasopimuslainen **Krista Fagerlund** tiivistää. ■

Turva-alan yritys G4S kieltäytyi kom- mentoimasta työntekijänsä kertomusta. Yrityksen työntekijöistä vajaa 20 pro- senttia työskentelee nollasopimuksella.

Miten yritykset löytyivät?

SEURA OTTI YHTEYTTÄ ammattiliittoihin selvit- tääkseen, missä yrityksissä Suomessa työskentelee eniten nollatuntilaisia työntekijöitä. Esiin nousivat ennen kaikkea turva-, ravintola- ja kaupan ala. Mainintoja keräsi myös henkilöstövuokraus, joka välittää työntekijöitä edellisten lisäksi myös teollisuustöihin.

Liitoista nimettiin useita elintarvikealan yrityksiä, joissa nollasopimusten käyttö on järjestelmällistä. Lista- aan kuuluu brändejä kuten HK, Fazer ja Hartwallin Lahden juomateh- das.

”Siitä on runsas kolme vuotta, kun ketään on palkattu tavallisella sopimuksella. Kaikki työntekijät tulevat tarvit- taessa sopimuksella. Ja jokaiselle irtisanotulle tarjottiin sellainen yt-neuvottelujen jälkeen”, Hartwallin Lahden tuotantolaitoksen pääluottamusmies **Pasi Nissilä** kertoo.

Leipomoissa nollasopimukset voisi kieltää, sillä osa- aikaisuuteen pitää saada luottamusmiehen hyväksyntä. Tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan käytetä kovin ponnek- kaasti.

”Leipomoissa nollasopimukset ovat yleistyneet”, Suo- men Elintarviketyöläisten liiton **Jouni Konttila** kertoo.

Myc julkisella sektorilla käytetään nollasopimusta, ennen kaikkea terveydenhuollossa vuokratyönä ja ope- tusalan sijaisjärjestelyissä sekä pienten seurakuntien sesonkiapuna.

Monet listan yritykset kieltävät käyttävänsä nollasopi- muksia. Työntekijöiden kannalta niiden käyttämät tarvit- taessa töihin kutsuttavien sopimukset kuitenkin vastaavat nollasopimuksia: kummassakaan ei ole erikseen määritelty viikkotyötuntien määrää tai osoitettu minimityöaika.

